

Tulkintoja elämästä ja tuotannosta. Toim. Leskelä-Kärki + al. BTJ, 2003.

Oudot naiset

MAARIT LESKELÄ-KÄRKI & KUKKU MELKAS

Aino Kallas pohti 1950-luvun alussa päiväkirjassaan oman elämänsä lopputulemaa tietoisena tulevista elämäkertojensa kirjoittajista:

Mikä on lopullinen yhteenveto, tulos elämästäni? Osanneeko ehkä tuleva elämäkertani kirjoittaja paremmin sen todeta kuin minä itse, joka en ole vielä ihan irtautunut. (26.7.1953.)

Ehkä mennyttä katsovan vieraan kertojan on mahdollista löytää hänen elämästään se olennaisin, jota hän itse ei pystynyt tavoittamaan? Joka tapauksessa Kallas oli ahkera oman elämänsä tallentaja ja kertoja. Hän kirjoitti päiväkirjaa läpi elämänsä ja toimitti sen osittain myös julkisuuteen ennen kuolemaansa. Tämän lisäksi hän kirjoitti runsaasti muistelmia ja julkaisi kaunokirjallisia teoksia kuten *Katinka Rabe* (1920), jota voi pitää vahvasti omaelämäkerrallisena lapsuuden kuvauksena. Lyhyenkin Kallaksen elämää kuvaavan tekstin kirjoittaja on haasteellisen tehtävän edessä: tuottelias kirjailija jätti jälkeensä

mittavan aineiston. Julkaistun tuotannon lisäksi se sisältää yksityistä materiaalia kirjeiden, muistiinpanojen, käsikirjoitusten ja päiväkirjaliuskojen muodossa. Kirjailija eli elämäänsä useassa maassa ja loi ympärilleen laajan verkoston sukulaisia, ystäviä ja kollegoja.

Elämäkertatutkimuksessa korostetaan nykyään kirjoittajan vastuuta kohteensa muotoilemisesta ja kertomisesta. Elämäkerran kirjoittajan tehtävä on näyttää kohteensa monet kasvot ja osoittaa, että ihminen ei ole vain yksi, kiinteä ja selkeä kokonaisuus, vaan monista, keskenään ristiriitaisistakin aineksista muotoutuva yksilö. Vaikka Kallas ei kirjoittanut ns. taiteilijaromaaneja, monet hänen teoksistaan käsittelivät naisen elämän sisäisiä ristiriitoja ja oman sisäisen velvoituksen seuraamista, minkä voi tulkita allegoriana naistaiteilijan problematiikasta.

Onkin mielenkiintoista, että Kallaksen tuotannosta voi hahmottaa naisia, jotka paitsi kommentoivat vallitsevia käsityksiä naiseudesta ja luomisesta oman aikansa yhteiskunnassa toimivat samalla hänen omina kuvinaan. Toisen ihmisen elämää ei koskaan voi kertoa kokonaisuudessaan, siksi olemme valinneet muutamia näistä Kallaksen itse luomista naisista johtotähdiksemme lähtiessämme kartoittamaan kirjailijan elämäntarinaa ja kirjailijaidentiteetin muotoutumista. Me haluamme nähdä Aino Kallaksen elämän ja hänen tuotantonsa enemmän toisiinsa limittyneinä – ei niin, että tuotanto avaisi suoraan hänen elämäänsä tai selittäisi sitä, vaan pikemminkin siten, että Kallaksen tuotannossa esiin nousevat teemat ja naishahmot kertovat paitsi Kallaksen elämän keskeisistä teemoista, myös hänen ajassaan esillä olleista kysymyksistä: sukupuolten välisistä suhteista, naisen asemasta, vallitsevista moraalikäsitksistä ja yhteiskunnallisista valtasuhteista.

Kasvu kirjalliseen maailmaan

Siinä historiallisessa tilanteessa 1890-luvulla, jossa Aino Kallas debytoi, ei naisen taiteilijuus tai kirjailijanura ollut itsestäänselvyys. Aino Kallas kuitenkin syntyi perheeseen, jossa kirjallisissa ammateissa

toimiminen oli luontevaa ja kirjalliset verkostot moninaisia. 1800-lukuun liittyä uudenlaisten julkisuuksien muotoutuminen – kehittyvä kirjallisuusinstituutio tarjosi keskeisen toiminnan alueen nousevalle suomalaiselle sivistyneistölle. Aino Krohnin lapsuuden perheessä ja suvussa lähes kaikki kirjoittivat tai osallistuivat muulla tavoin kirjalliseen elämään.

Aino Kallaksen isä Julius Krohn (1835–1888) omaksui jo hyvin varhain viisi kieltä, mutta siirryttyään opiskelemaan luonnontieteitä Helsinkiin 1850-luvulla hän innostui suomen kielestä ja kansallisuusaatteesta. Hän löysi oman alansa humanismista ryhdyttyään opiskelemaan suomen kieltä ja historiaa Lönnrotin ja Snellmanin oppilaana. Krohnin avioituttua ruotsinkielisen perheen tyttären kotiopettaja Emma Nybergin (1838–1875) kanssa hän päätti kasvattaa perheestään suomenkielisen – siitä tulikin ensimmäinen helsinkiläinen sivistyneistöperhe, joka valitsi suomen kotikielekseen, vaikka se ei ollut kummankaan vanhemman äidinkieli. Pian valmistuttuaan Julius Krohn aloitti yliopiston opettajan uransa ja toimi 1860-luvulta tapaturmaiseen kuolemaansa 1888 asti suomen kielen, kirjallisuuden ja kansanrunouden keskeisenä opettajana ja tutkijana. Syksyllä 1885 hänet nimitettiin suomen kielen ja kirjallisuuden ylimääräiseksi professoriksi. Julius Krohnin laaja-alaiseen kirjalliseen toimintaan yliopiston ulkopuolella kuuluivat niin suomentaminen, kaunokirjallisuuden kirjoittaminen, toimittaminen kuin lehtikirjoittajan rooli.

Perheeseen syntyi kolme lasta: Kaarle (1863–1933), Ilmari (1867–1960) ja Helmi (1871–1967), mutta Emma Krohn kuoli nuorimmaisen ollessa vain kolmevuotias. Julius Krohn avioitui 1876 uudelleen perheystävän, tyttökoulun opettajan ja johtajattaren Maria (Minna) Lindroosin kanssa (1841–1917), ja perheeseen syntyi vielä kaksi tytärtä: Aino (1878–1956) ja Aune (1881–1967). Molemmat Julius Krohnin vaimot olivat kiinnostuneita kirjallisesta kulttuurista ja ilmaisivat itseään kirjallisesti muun muassa lastenlehdissä ja runoilla. Minna Krohn avusti *Pääskystä*, kirjoitti itse runoja ja kertomuksia sekä käänsi ja mukaili ulkomaisia lastenrunoja. Kirjoituksistaan hän

kokosi vuonna 1883 kokoelman *Pääskysen liverryksiä lapsille*, jossa oli mukana myös kolme Emma Krohnin kertomusta. Vaimot osallistuivat miehensä rinnalla fennomaaniseen sivistystyöhön. Toinen Krohnien perhedynamiikkaa olennaisesti järkyttänyt muutos tapahtui vuonna 1888, kun Julius Krohn kuoli purjeveneonnettomuudessa kotikartanonsa vesillä Viipurin lähellä. Vanhin Kaarle-poika otti isän roolin harteilleen, etenkin sen jälkeen, kun Minna Krohn sairastui pysyvästi masennukseen vuonna 1900.

Krohnin suvun rinnalla merkityksensä Kallaksen taustassa oli myös hänen äitinsä suvulla, vaikka Kallas itse väheksyi äidiltä saamaansa veren perintöä ja painotti olemuksensa krohnilaisuutta. Minna Lindroos oli pitkälle kouluttautunut, ammatissa toimiva itsenäinen nainen, kun hän lupautui vaimoksi kolmen lapsen leskiesikalle. Merkityksellisenä voi pitää Minnan sisaren Ida Godenhjelmin ja tämän miehen B. F. Godenhjelmin roolia, etenkin Julius Krohnin kuoltua Ainon ollessa 10-vuotias. Godenhjelmien kesäpaikka Syrjä Lopella oli Minna Lindroosin tyttärille tärkeä kesänviettopaikka ja Godenhjelmien erityisesti nuorison kasvatukseen keskittynyt ideologia ja kirjalliset harrastukset olivat tärkeä pohja myös Aino Krohnin kirjallisille harrastuksille.

Perheen lapset kasvatettiin suomenmieliseksi, mutta samalla kansainväliseksi, sillä Krohnien perheen juuret olivat alun perin Saksassa ja suvun kesken puhuttiin niin saksaa, venäjää, ruotsia kuin ranskaakin. Krohnilainen kutsumusta ja velvollisuutta painottava fennomania piti sisällään ajatuksen itsensä hyödylliseksi tekemisestä kansallisissa ponnistuksissa. Myös tyttöjen kasvatusta ja koulutus oli tärkeää, ja heillä oli roolinsa kansallisen perinteen siirtämisessä, ennen kaikkea kodin sisäpuolella.

Krohnin perheen tytöt saivat suhteellisen monipuolisen koulutuksen edistyksellisessä tyttökoulussa. Helsingin Suomalainen Tyttökoulu, jonka Godenhjelmit olivat 1869 perustaneet, yhdisti kansallisuusaatteeseen tuoreita pedagogisia ihanteita, ja koulun opetusohjelmassa historialla, maantieteellä ja äidinkielellä samoin kuin kielten (eri-

tyisesti ranskan ja saksan) opiskelulla oli vahva asema. Lähipiirinsä kautta perheen lapset omaksuivat paitsi kotikielensä suomen, myös ruotsin, ranskan ja saksan kielet. Perheen tytöistä ainoana Aino siirtyi luokaltaan syksyllä 1894 Helsingin Suomalaiseen Yhteiskouluun tavoitteenaan ylioppilastutkinto. Ratkaisun harvinaisuudesta kertoo, että hänen lisäkseen luokalta ei ollut muita siirtyjiä. Koulunkäynti katkesi sairastumiseen, ilmeisesti keuhkokuumeeseen keväällä 1895. Tuolloin Aino vielä suunnitteli jatkavansa opintojaan ja saattavansa ylioppilastutkinnon valmiiksi, mutta sairastelun jatkuessa ja perheen pelätessä keuhkotuberkuloosia, hän lähti äitinsä kanssa parantolaan Saksan Wörishöfeniin, eikä enää palannut kouluun. 17-vuotias Aino Krohn itse ei tätä asiaa enää tuolloin surrut, hän ilmaisi suoraan ja vahvasti halunsa tulla vain ja ainoastaan kirjailijaksi.

Kirjalliset harrastukset kuuluivatkin lasten elämään pienestä pitäen. Suomen kielen ja kirjallisten kykyjen harjoittaminen tapahtui esimerkiksi suomennostöillä. Lisäksi kirjailija on tuonut esiin varhaisia 4–5-vuotiaan lapsen muistikuvia sanaleikeistä ja runoiluista, joita äiti kirjoitti muistiin ”punaisella musteella kapeille paperiliuskoille”. Varhaisiin vuosiin kuuluivat myös monet romaaniyritelmät, jotka eivät kuitenkaan säästyneet myöhemmille vuosille. Ensimmäisiä suomennoksiaan Aino Krohn julkaisi *Uudessa Suomettaressa* kymmenkunta vuosien 1890–1892 välisenä aikana. Kirjallisiin harrastuksiin liittyi myös omien runojen ja tarinoiden kirjoittaminen; niitä on tallella erityisissä vihoissa nimeltä *Kaikenlaista* ja *Yhtä ja toista* vuosilta 1890–1897. Kahden viimeisen vihkon kanteen kirjoittajaksi on jo nimetty Aino Suonio. Hän oli valinnut itselleen erityisen kirjailijanimen, jonka kautta hän asetti itsensä mitä selvemmin isänsä kaunokirjallisen perinnön jatkajaksi, sillä Julius Krohnin runoilijanimi oli ollut Suonio.

Kodin, perheen ja suvun merkitystä ei tule ohittaa, sillä ne tarjosivat poikkeuksellisia mahdollisuuksia tuon ajan tytölle, mutta samalla velvoittivat kehittämään itseään ja ottamaan osaa ympäröivään yhteiskuntaan omalla panoksellaan. Aino Krohn valitsi elämäntehtäväkseen

kirjoittamisen, ja samaan ratkaisuun päätyivät hänen sisarensa Helmi ja Aune Krohn. Sen sijaan perheen pojat päätyivät akateemiselle uralle, Kaarle Krohn kansanperinteentutkijaksi ja Ilmari Krohn säveltäjäksi ja musiikkitieteen professoriksi.

Debytointikokoelmaa *Lauluja ja ballaadeja* (1897) on luonnehdittu tyypilliseksi ja konventionaaliseksi nuoren kirjallisesti suuntautuneen tytön tuotokseksi. Kiinnostavaa tässä kirjallisessa debyytissä on se päämäärätietoisuus, joka runojen julkaisuprosessiin liittyi, sekä se, että Aino Krohnia nuorempana oli debytoinut vain Eino Leino. Naiskirjailijoista hän oli nuorin. Viitteitä tulevasta kirjailijanurasta antaa runoelman kiinnittyminen historiallisiin henkilöihin ja tapahtumiin, kuten sen balladiosuus "Edvi ja Elgiiva", joka kertoi 900-luvulla eläneen Englannin kuninkaan ja nuoren Elgiiva-neidon tuhoontuomitusta rakkaudesta. Kirjailija oli varhain kiinnostunut historiasta, menneistä ihmisistä ja heidän kohtaloidensa hyödyntämisestä kirjoittamisessaan.

Oma teos asetti kirjailijanalun ensimmäistä kertaa suhteeseen julkisuuden kanssa. Kirjailija kohtasi naiselle ulkoapäin asetetut roolirajat, kun teosta arvioitiin nuoren "soman runotytön" tuotokseksi. Hän purkautui päiväkirjassaan:

Arvostelu oli muuten kuin lapselle kirjoitettu – taikka aivan nuorelle tytölle, jolle katsotaan velvollisuudeksi sanoa kohteliaisuuksia – ulkomuodonkin suhteen. Ja olin kyllin nainen niistä smikraantukseni, mutta jokin toinen minussa niistä loukkaantui. Miksei hän sitä paitsi yhdelläkään sanalla voinut kehottaa minua jatkamaan, vaan päinvastoin sanoi olevan mahdollista, että 'elämäni kääntyy aivan uudelle suunnalle'. – Naimisiinko? (20.12.1897)

Tuleva pitkä tie taiteilijaksi tuli merkitsemään tietä ulos vähättelystä ja rajoituksista, joita naiseen kohdistui. Lahjakkuus saatettiin katsoa vain suotuisan ympäristön ja kasvatuksen tulokseksi, ei joksikin sinänsä naisille synnynäiseksi, mahdolliseksi lahjakkuudeksi ja kunnianhi-

moisen ammattimaisuuden tulokseksi. Aino Kallaksen kohdalla on syytä painottaa hänen kirjoittamiseensa liittyvää ammattimaisuutta ja päämäärätietoisuutta – hän kehitti kirjallisia kykyjään lukemalla, kirjoittamalla erilaisia tekstejä ja perehtymällä historiallisiin aineistoihin ja tutkimuskirjallisuuteen. Kirjoittamisessa ei todellakaan ollut kyse vain taiteellisesta inspiraatiosta, vaikka romanttinen näkemys taiteilijuudesta tällaista käsitystä vahvistaa.

Pian runokokoelman jälkeen ilmestyi novellikokoelma *Kuloo ja kevättä*. Lyhyestä muodosta tuli kirjailijalle ominainen ilmaisun laji. Novellien keskeisenä teemana oli rakkaus ja naisen uhrautuminen tavalla tai toisella. "Tien vaihteessa" -novellissa nuori kirjailija purki taiteilijaproblematiikkaa kuvaamalla naistaiteilijan valintaa avioliiton ja taiteen välillä. Esikuvana oli oopperalaulaja Aino Ackté, jonka hän oli tavannut Pariisissa. Ackté oli vakuuttanut nuorelle kirjailijanalulle, että Pariisissa uraa tekevän laulajan oli turha mennä naimisiin, se olisi merkinnyt uran pysähtymistä. Laulajatar kertoi syrjäyttäneensä oman rakkautensa, persoonallisen onnensa, taiteen vuoksi. Aino Krohniin, joka entistä tietoisemmin rakensi taiteilijaidentiteettiään, tämä ratkaisu teki suuren vaikutuksen:

En koskaan ole unohtava tätä keskustelua, se meni syvälle minuun, se oli vastaus moniin kysymyksiin ja ajatuksiin, joita minussa oli liikkunut. Siitä hetkestä asti olen rakastanut Aino Ackteta ihmisenä, kuten olen jo kauan häntä taiteilijana ihaillut. (12.4.1899)

Keskustelussa esiin nouseva tematiikka yhdistyy moniin kirjailijan sen hetkisiin ja myöhempiin teksteihin. Käsitys taiteellisen luomistyön ylevyydestä oli yksi keskeinen piirre kirjailijan näkemyksissä ja siihen liittyvä valinnan tematiikka, esimerkiksi arkielämän ja jonkin suuremman mahdin (taiteen, luvattoman rakkauden) välillä on esillä usein hänen tuotannossaan, mutta myös omaelämäkerrallisissa teksteissään.

Aino Krohnin elämän suuntaviivat järjestyivät nopeasti uudella

tavalla, kun hän kohtasi virolaisen kansanperinteentutkijan, Kaarle Krohnin väitöskirjaohjattavan Oskar Kallaksen (1868–1946) veljensä kesäkodissa Kuorsalossa kesällä 1899. Kokemus tulevan aviomiehen löytymisestä oli ehdoton, ja kihlautuminen tapahtui nopeasti samana syksynä. Ilman epärointejä Aino Krohn ei astunut avioliittoon, vaikka kihlautuessaan vuonna 1899 hän kirjoitti päiväkirjaansa päämäärätietoisesti ja ponnekkaisesti:

Minusta on siis tuleva virolainen nainen, virolaisen miehen vaimo ja yksi Eestin tyttäristä. Siinä ei ole mitään tinkimistä. Joko kaikki tai ei mitään. Ja minä olen tehnyt päätökseni. Olen ottava hänen työnsä ja harrastuksensa omikseni, samoin hänen kielensä ja kansallisuutensa.

Avioituminen tapahtui kesän 1900 lopulla ja nuori pari lähti heti Suomesta pois, Viron kautta Pietariin, missä Oskar Kallas aloitti opettajan työssä ja Aino Kallas alkoi totuttautua vaimon ja perheenäidin arkeen. Elämän määräävimmat ja kipeimmät asiat ilmaantuivat näinä 1900-luvun alun vuosina ensimmäistä kertaa: koti-ikävä, kahden maan kansalaisuus ja omien taiteellisten pyrkimysten sovittaminen vaimon ja äidin rooliin. Päiväkirjamerkinnyt Pietarin vuosilta kertovat tuskallisesta aikuisen naisen rooliin sopeutumisesta. Nuoren vaimon tunnelmia kuvaa osuvasti päiväkirjamerkintä vuodelta 1901, jolloin ensimmäinen lapsi, tytär Virve oli muutaman kuukauden ikäinen: ”Minä, nuori, iloinen, onnellinen kaunis tyttö, mitä minusta on tullut! Suuri ihana elämä, joka oli niin ääretön ja määrätön, että se tuntui ikään kuin ei koskaan voisi saada siitä kylliksensä, kuinka se yhtäkkiä kutistui niin pieneksi ja vaivaiseksi?”

Arjen askareista kohti taiteilijuutta

Vuonna 1913, asuttuaan jo kymmenen vuotta Tartossa, Aino Kallas julkaisee novellikokoelman *Lähtevien laivojen kaupunki*, jonka novellin ”Lasnamäen valkea laiva” päähenkilö, Maie Merits, nousee hänen ensimmäiseksi kirjalliseksi omakuvakseen. Tässä novellissa, kuten kaikessa myöhemmässä tuotannossaan, Kallas kirjoittaa uudelleen Viron historian tapahtumia. Novellin kuvaama uskonnollis-sosiaalinen liike syntyi Virossa 1800-luvun puolivälissä reaktiona yhteiskunnalliseen epäoikeudenmukaisuuteen. Joukko köyhiä maatyöläisiä kerääntyi Lasnamäen niitylle odottamaan valkeaa laivaa, jonka oli määrä noutaa heidät luvattuun maahan. Kirjailijalle ominaiseen tapaan äänen hänen novellissaan saa se, jolla sitä ei ”alkuperäisessä” kertomuksessa ole. Kauppiaan vaimo, Maie Merits, tempautuu lahkoon mukaan kesken arkiaskareidensa:

Hän ei sitonut edes huivia päähänsä. Hänen kätensä olivat tahmeat taikinasta, ja vaatteet jauhoiset, kun hän juoksujalkaa lähti raitille. Hän muisti kahta poikaansa, jotka olivat leikkineet kaivon luona, muisti leipiä uunissa ja lukkoamatonta puodin ovea ja juoksi eteenpäin, varmana ehättävänsä toivoretkeläiset maantiellä. (*Lähtevien laivojen kaupunki* 129–130.)

Maiesta tulee uskonnollisen liikkeen naispuolinen sananjulistaja ja hänen sanaansa kerääntyvät kuuntelemaan kaikki rannalla olijat odottaessaan ennustusten mukaista pelastavaa laivaa. Liikkeen profeettana Maie saa näkijän ja tietäjän aseman yhteisön keskuudessa. Hän vertautuu myös Kristukseen, lukuisten novellissa esille tulevien raamatullisten viittausten kautta. Naispuolisena profeettana ja messiaana Maien hahmo ikään kuin vaatii oikeutta saada äänensä kuuluville, mutta myös sitä, että hänen äänensä ja sanansa otettaisiin vakavasti. Ääni-metafora on merkinnyt kulttuurista voimaa: poliittisten oikeuksien saamista, seksuaalista itsemääräämisoikeutta ja ilmaisun vapautta, jotka kaikki on

perinteisesti kielletty naisilta. Naiskirjailijuuden kontekstissa äänestä on tullut tekstuaalisen auktoriteetin metafora, ja se viittaa naisten ponnistuksiin saada haltuunsa omat kokemuksensa kirjoittamisen avulla. Siten hahmon voi nähdä naiskirjailijan omakuvana, jossa oman äänen auktoriteetti yhteisössään ei suinkaan ole itsestäänselvyys. Novellin loppuunsaattamisen jälkeen Kallas kirjoitti päiväkirjassaan olevansa nyt runoilija.

Maijen myyttistä matkaa voi tämän lisäksi lukea naiskirjailijan ironisena kommenttina länsimaisen mytologian maskuliinisten sankarien matkoille, joilla he esteet voitettuaan löytävät itsensä. Maijen uudestisyntymisen ihme kutistuu kokoon novellin lopussa ojanreunalla, jossa hän istuu viiden, rannalla lahkolaisten kanssa vietetyn, näännyttävän viikon jälkeen:

Vaikka kukaan ei sanonut, tunsin kuitenkin, istuessaan paljaat jalat niittyjossa, että kaikki odottivat hänen avaavan suunsa ja puhuvan. Mutta hänellä ei ollut heille mitään sanomista. Hän koetti muistutella, kuka oli ja mistä oli, ja maariankämmenet tuoksuivat hänen sylissään, ja hän sormieli avuttomana niitten juuria, jotka olivat vahanvalkoiset kuin kuolleen lapsen käsi; mutta hän ei muistanut mitään. (*Lähtevien laivojen kaupunki* 160–161.)

Maijen muistin palauttaa yksi leirin lapsista, joka ojentaa Maielle ohikulkijoilta kerjätystä leivästä puolet, koska "Maie alati oli hyvä lapsille" (*Lähtevien laivojen kaupunki* 161). Maie herää leiväntuoksuun, joka palauttaa hänen muistinsa. Toisaalta, koska leivän ojentaa lapsi, toimii äitiys heräämisen motiivina. Se kutsuu velvollisuuksillaan ja muistuttaa luomisen hankaluudesta velvollisuuksien keskellä:

Ja heti hän hervahti heikoksi, lyhyistyen kokoon, ja hänen muistinsa palasi. Hän näki molemmat poikansa, jotka leikkivät pihalla kaivon luona, ja vanhemman hiha oli kyynäspäästä rikki. Puodin ovi oli auki, ja eltaantuneen sillin haju nousi avoimesta neilikosta.

Hän muisti miestään, poikiaan, arkipäiväistä askaretaan, puodintaus-kamaria ja uunissa paistuvia leipiä, ja hänen kätensä palmikoitsivat vaistomaisesti vanunutta tukkaa, samalla kun hänen sydämensä oli sairas ikävästä. (*Lähtevien laivojen kaupunki* 161–162.)

Arkiset asiat herättävät Maien ja uudestisyntymisen ihme, jota Lasnamäen niityllä on odotettu, ei koskaan tapahdu. Sen estää läsnä oleva arki ja velvollisuudet. Koska arjen ehdot ovat aina läsnä, on "minän" löytäminen hankalaa. Toisaalta nimenomaan äitiys saa novellin naiset näkemään epätoivoisen tilanteen sekä paremmin että tarkemmin kuin muut. Äitien tieto osoittautuu sellaiseksi tiedoksi, joka asettuu vasten lahkolaissiikkeen tietoa luvatus laivan saapumisesta. Äitien epäillessä koko leiri alkaa epäillä. Lopulta (äiti)Maie päättää novellin ja joukon turhan odotuksen lopullisiin sanoihinsa:

"Valkeaa laivaa ei ole", hän sanoi, nousten seisomaan, heikkona ja horjuen kuin pitkästä taudista. Eikä kukaan häntä pidättänyt, sillä jokaisella oli oma murheensa, ja niin pujottautui Maie Merits läpi tungoksen maantielle ja alkoi kulkea kohti kotia, odotettuaan viisi viikkoa ihmettä Lasnamäen niityllä. (*Lähtevien laivojen kaupunki* 162.)

Ihmeen odottaminen on paitsi joukolle myös yksilösubjektille merkittävä tapahtuma. Novellissa kietoutuu siten kaksi tarinaa toisiinsa: tarina naiskirjailijasta ja kirjailijuuden löytymisestä (ihme) sekä tarina köyhästä kansasta ja uudesta maasta, jossa köyhyyttä ei enää olisi (ihme).

* * *

1900-luvun ensimmäinen vuosikymmen oli Aino Kallakselle jatkuvaa murroskautta oman kirjallisen työn suhteen. Samaan aikaan kirjallisen kunnianhimon kasvaessa Kallas kasvatti perhettään ja rakensi arkea

uudessa kotimaassa – eivätkä nämä elämän ulottuvuudet solahtaneet toisiinsa vaivatta. Vuonna 1903 Kallasten nelihenkinen perhe muutti Tarttoon, virolaisen kulttuurisivistyneistön kohtauspaikkaan. Oskar Kallas oli tutustuttanut vaimoaan virolaiseen kansanperinteesseen, historiaan ja kulttuuriin. Etenkin avioliiton alkuvuosien kesät Saarenmaalla saivat kirjailijan innostumaan ja näkemään, kuinka täällä olivat ne uudet aihelmat, joita hän oli etsinyt.

Aino Kallas koki miehensä työn Viron hyväksi myös omaksi asiakseen. Hän otti hyvin tietoisesti itselleen roolin kahden maan kulttuurin välittäjänä ja suhtautui asemaansa virolaisessa yhteiskunnassa fennomaanin tavoin: hän näki itsellään roolin sivistäjänä, valistajana ja keskeisenä kulttuurin toimijana Viron nuorena kulttuurielämässä. Kirjeessään ystävälleen Ilona Jalavalle vuonna 1901 hän ilmoitti aikovansa ”ylipäänsä koittaa saada Viron henkisiä pyrintöjä Suomessa tuttaviksi. Luullakseni olisi siinä pieni kulttuuritehtävä, joka odottaa tekijäänsä”. Myöhempinä vuosina tämä toteutuikin, kun Kallas käänsi virolaista runoutta, toi esseissään ja kirja-arvosteluissaan Viron kirjallista elämää näkyville Suomen lehdissä ja kirjoitti elämäkerran virolaisesta kansallisrunoilijasta Lydia Koidulasta.

Muutto Viroon olikin merkityksellistä ennen muuta Kallaksen kirjailijuuden vuoksi. Kiinnostuminen Viron kulttuurista, historiasta sekä Viron yhteiskunnallisesti merkittävä ajanjakso 1900-luvun alussa antoivat hänen teoksilleen uudet aiheet. Vuodesta 1903 eteenpäin seuraavan viiden vuosikymmenen aikana Kallas kirjoitti ainoastaan kaksi teosta, joiden näyttämönä ei ollut Viro. Näkemys omasta asemasta ja suhteesta virolaiseen kulttuurin kuvaamiseen käy ilmi kommentista Kaarle-veljelle vuonna 1904: ”Minun täytyy nyt pian näitä oloja kuvata, niin kauan kun vielä olen vieras muutoin kadotan perspektiivin.” Kirjailija koki ”vieraana” eräänlaista velvoitettakin ottaa tällainen olojen kuvaus tehtäväksi. Heti vuosina 1904 ja 1905 ilmestyikin kaksiosainen virolaisaiheisten novellien kokoelma *Meren takaa*, ja näitä seurasi vuonna 1907 pienoisoromaani *Ants Raudjalg*.

Heti muutettuaan Tarttoon Aino Kallas kiinnitti huomiota myös

naisten asemaan Baltian maissa. Hän suunnitteli naisosaston perustamista Postimees-lehden yhteyteen, sillä hän halusi tehdä jotain ”virolaisten naisten herättämiseksi”. Päiväkirjoista onkin löydettävissä aika ajoin purevia kommentteja kaupungin naisten olemattomasta sivistyksestä, niitä sävyttää eräänlainen vieraan arvosteleva katse. Huomiot kertovat hänen omasta kasvatuksestaan, joka oli edellyttänyt myös naisilta aktiivista osallistumista kansan herättämiseen ja valistamiseen. Vuonna 1902 hän suunnitteli Postimees-lehteen kirjoitusta naisen merkityksestä kansallisuusliikkeessä. Alkuajan innostus vaihtui kuitenkin suhteellisen viileään asenteeseen, jolla Kallas irrottautui houkutteluista saada hänet vetämään virolaista naisasiayhdistystä. Kuten hän itsekin mainitsee, naisasiasta ei koskaan tullut hänelle ”sydämen asiaa”, vaan ”toisen asteen intressi”.

Aino Kallaksen kirjallinen kriisi tiheni 1900-luvun ensimmäisen vuosikymmenen lopulla. Ratkaisevaksi muodostui kirjailijakollega Gustav Suitsin kritiikki vuonna 1908 teoksesta *Ants Raudjalg*. Siinä Suits toi selkeästi esiin kirjailijan kyvyttömyyden käsitellä suomalaisena Viron yhteiskunnallisia ongelmia. Kallas arvosti kollegansa kritiikkiä ja katsoi sen muodostuvan suunnannäyttäjäksi uudelle tielle. Vastauskirjeessään hän toi ilmi halunsa käsitellä vastaisuudessa ”yleisinhimillisiä probleemoja, mutta virolaisin henkilöin”. Toinen ratkaiseva tekijä oli pitkä sairastelujakso. Vuonna 1908 kolmekymmentävuotias kirjailija vietti pitkän ajan Nummelan parantolassa keuhkotautiepäilyn vuoksi, ja tätä aikaa hän on kuvannut merkitykselliseksi kirjailijuutensa kehittymisen kannalta. Kesällä 1908 Kallas ilmaisi myös sisarelleen kirjailija Aune Krohnille, ettei tahdo ”mitään puolikypsää enää julkaista”. Vielä vanhuuden haastattelussaankin Aino Kallas totesi vuoden 1908 olleen ”itsensä löytämisen aikaa” kuvaten sitä haastattelijalle, Kai Laitiselle: ”Siitä alkaen virrat vierivät toisaanne päin.”

Oman ammatillisen kehityksen ja taiteilijuuden vahvistumisen rinnalla kulki arkinen elämä monen lapsen äitinä ja kiireisen koulunjohtajan ja poliittisen toimijan vaimona. Perheen kolmas lapsi Sulev syntyi 1904, ja kesällä 1906 Kallas joutui kohtaamaan uuden

traagisen tapahtuman, kun hän menetti vastasyntyneen poikansa Lembitin muutaman päivän ikäisenä. Myöhemmin 1940-luvulla kirjailija paljasti nuoremmalle kollegalleen, Kallaksesta elämäkertaa suunnitelleelle Elsa Enäjärvi-Haaviolle, ettei millään ottanut tointuakseen tästä seuranneesta masennuksesta. Lembitin kuolema nosti esiin myös keskeisen Kallaksen kirjailijuutta määrittäneen elementin, syyllisyyden, minkä luomisen halu synnytti suhteessa äitiyteen. Lembitin odotusaika oli ollut kiihkeää kirjoitusaikaa, eikä kirjailija voinut olla pohtimatta tämän merkitystä lapsen elämänhalulle. Vuonna 1910 Kallaksille syntyi kuitenkin vielä yksi poika, Hillar.

1900-luvun alun päiväkirjatekstit täyttyvät ristiriitaisista kuvauksista äitiyden ja kirjoittamisen välillä, ja kirjeessään sisarelleen, kirjailija Helmi Krohnille Kallas purki mahdottomalta tuntuvaa tilannettaan:

Ja niin saa useimmissa tapauksissa jäädä pingoituksiin gummi-lanka kahden päätöspisteensä välille, jotka tällä kertaa minulle merkitsevät lapsia ja produktiivista voimaa. Tuntevatkohan kaikki naiset niin syvästi tämän tragiikan, kuin minä olen sen tänä syksynä tuntenut, sen puolinaisuuden, joka on seuraus alituisesta ajatusten jaosta.

Ajoittain monet roolit mukautuivat toisiinsa ja tukivat toisiaan: "Aikani jakaantuu Virven, novellini ja liinavaatteitten paikkauksen välillä ja ihmeellistä kyllä, voi näitä asioita yhdistää, niin erinlaisia kuin ne ovatkin." Mutta useammin henkilökohtaisissa merkinnöissä toistuvat väsymisen ja turhautumisen hetket. Ne kietoutuivat moneen seikkaan: yksinäisiin vuosiin Pietarissa ennen muuttoa Tarttoon, lasten hoitamiseen, aviomiehen poissaoloon, mutta ehkä ennen kaikkea – ainakin päiväkirjan mukaan – siihen, että aikaa itselle, omalle henkiselle kehitykselle ja kirjoittamiselle ei jäänyt: "Kuinka he väsyttävätkään minua! Kun kerran saisinkin taas kirjoittaa! Mutta aivoni ovat niin tyhjä ja pääni niin väsynyt!" Oman ajan odotus kirjautui usein päiväkirjaan: "Odotan koko päivän iltaa, jolloin lasten vaiettua vuoteissaan saan pari

tuntia lukea, odotan sitä niin kiihkeästi, että minusta tuntuu kuin vain varjoni kulkisi tämän pikku kaupungin lumisia katuja." Aino Kallas teki ratkaisun, joka monin tavoin toimi ajan äitiyden mallia vastaan. Hän otti itselleen kirjoittamisaikaa lähtemällä pois. Hän kirjoitti Tarton yliopiston kirjastossa, hotelleissa, täysihoitoloissa, Helsingissä ja teki useamman pitkän matkan.

Oleilut Helsingissä olivat paitsi ystävien tapaamista ja kulttuuri-ilmaston hengittämistä myös kirjoittamista varten. Aino Kallas koki vuodet Tartossa ajoittain hyvinkin eristyneinä ja latistavina. Hän haki paitsi konkreettista tilaa kirjoittaa, myös inspiroivaa, vuorovaikutteista ympäristöä, johon pikkukaupunki ei tarjonnut mahdollisuuksia. Myöhemmin vanhuudessaan hän muisteli tätä aikaa, ja näki sitä leimaavan "kireän kireän taistelun kutsumuksestani". Muistelmissaan vuodelta 1946 hän kuvaa kuinka "hidasta ja hapuilevaa" oli yritys löytää sopusointu ristiriitaisilta tuntuvien elämänvaatimusten välille. Hän kuvailee kirjoittaneensa ensimmäisiä virolaisnovellejaan vauvanvau-nuja liekutellen tai kärsineensä kirjoituspaikassaan Elvan hotellissa kohmeisista sormista ja alakerran kapakan rähinästä.

Ei ollut tavanomaista lähteä pitkäksi aikaa pois ja jättää lapsia miehen ja palvelijan hoiviin. Oskar Kallaksen voi nähdä poikkeuksellisen aviomiehenä, joka arvosti vaimonsa taiteilijauraa ja kykeni antamaan tälle omaa tilaa.

1900-luvun alun epävarmuus ja ennen kaikkea kamppailu kirjoittamisen tilasta äitiyden keskellä vaihtui vuosikymmenen lopulla yhä tietoisempaan käsitykseen itsestä kirjailijana. Kallas kirjasi voimistuvan kunnianhimonsa joulun alla 1909 myös kirjeeseen sisarelleen Aune Krohnille, jopa vähän häpeillen ja selitellen:

Toivoisin itselleni paljon tulevana vuonna [—] Taiteilija-unelmani on kaikesta pikku menestyksestä huolimatta vielä tyydyttämättä. Tiedän paraikaa kokoavani voimiani suureen ponnistukseen, joka joko vie minut läpi tai tekee fiaskon. Siitä on liian aikaista puhua, — luulen toisinaan suuruuden hulluutta potevani. Älä sinäkään puhu

tästä – ei edes minulle. Tulkoon mitä tulee, – olen ainakin kerran kuvitellut suurta menestystä. Kasvattamaan keskinkertaisuuden rikkaruohoa olen mieleltäni liian hyvä, mieluummin jääköön sarkani viljelemättä. Julkiseen fiaskoon ei minulla sentään ole halua, se voi tapahtua pöytälaatikon, paperikorin ja koivuhalkojen hiljaisuudessa. Sen pituinen se.

Maie Meritsin tarinan sisältämän *Lähtevien laivojen kaupunki* -koelman ilmestyttyä 1913 Kallas näyttäisi kokeneen ensimmäisen täyttymyksen kirjallisella urallaan. Täyttymyksen tunne kohdistui myös ulkopuolisen arvostuksen kaipuuseen, mikä leimasi Kallaksen kirjailijanuraa alusta lähtien. Tarve ulkopuoliseen arvostukseen sekä kirjailijakollegojen, etenkin miesten, palaute ja tunnustuksen saaminen kertovat naiskirjailijan epävarmasta asemasta kirjallisilla kentillä. Oma taiteilijuus ja sen vaatimat poikkeukselliset ratkaisut vaativat vahvistamista ulkopuolelta. Tilannetta hankaloitti ongelmallinen asema kahden maan välillä, sillä koko kirjailijanuransa Kallas joutui tasapainoilemaan suomalaisuuden ja virolaisuuden välillä ja tätä kaksinaisuutta käytettiin myös myöhemmin häntä vastaan. Ensimmäinen tunnustus oli tullut vuonna 1907 Otavan rahapalkinnon myötä, mutta *Lähtevien laivojen kaupungin* kohdalla odotus valtionpalkinnosta kirjautui useisiin dokumentteihin. Kun sitä ei tullut, Kallas paljasti odotuksensa sisarelleen Aune Krohnille ja kertoi, miten pettymys ”herpaannutti työtärmon kokonaan”. Samalla kirjailija uskoi kuitenkin hetkensä vielä tulevan. Kallaksen suhtautuminen omaan kirjailijanuraansa oli omanarvontuntoista, kunnianhimoista ja uhmakastakin. Kyseisen kokoelman kohdalla hän näki itse saavuttaneensa tietyn pisteen kirjailijanurallaan.

Toisen elämä – oma elämä

1910-luvun mittaan Kallaksen kirjallinen kriisi ei laantunut, hän ylipäätään julkaisi vähemmän ja sekalaisempia tekstejä. *Suljettu puutarha* (1915) oli ensimmäinen nuoruuden runojen jälkeen julkaistu runokoelma. Kallas itsekin totesi, kuinka runous oli hänelle kriisiaikojen lajityyppi. Vuonna 1911 Kallas alkoi suunnitella elämäkertaa virolaisesta runoilijasta Lydia Koidulasta, joka oli 1800-luvulla nostettu Viron kansallistunteen tärkeimmäksi tulkiksi. Runoilijan traaginen elämä ja siihen kietoutuvat teemat taiteilijuudesta, neroudesta, eroottisuudesta ja kahdesta kotimaasta kiehtoivat Kallasta. Tämän lisäksi ilmestyi myös suomennoksia ja kirjallisia esseitä kokoelmassa *Nuori Viro* (1918). 1910-lukua voikin tulkita erilaisten kirjallisten lajien harjoitusmaastona. Erilaisten lajien kokeilemisen voi nähdä myös ammatillisena etsintänä, omimman luomisen alan hakemisena ja taitojen kehittämisenä, joskin kirjailijalle itselleen taiteellinen kriisi oli vaikeaa aikaa ja hän koki, ettei saisi ”tuhlata lahjojaan toisarvoiseen, vaan kehittää itseään nimenomaan fiktion kirjoittajana”.

Vuonna 1915 ilmestynyt Koidulan elämäkerta *Tähdenlento* on merkityksellinen Kallaksen oman taiteilijaidentiteetin kannalta, mutta yhtä lailla se on osoitus siitä kulttuurivälittäjän roolista, jota hän koki toteuttavansa Suomen ja Viron välillä. Elämäkerran tunteellinen, sie-lun pohjimmaisista sävyistä analyysoiva ote on paitsi ominainen Kallaksen kirjalliselle tyylille, kenties heijastumaa omista sen hetkisistä tunnelmista. Siinä mielessä myös tätä elämäkertaa on mahdollista tarkastella eräänlaisena taiteilijan omakuvana. Oma kirjallinen työ oli pitkään ollut katkolla ja kirjailija koki, ettei ollut tavoittanut taiteellisessa työssään haluamaansa. Kallas korosti Koidulan elämässä niitä ristiriitoja ja vaikeuksia, jotka hän omassa elämässään koki kipeimpinä: avioliiton tukahduttavuuden ja kotimaan jättämisen. Kirjoittamisprosessin aikana henkilökohtainen elämä verotti voimia, ja kirjailijaa repi halu saada työ valmiiksi ja toisaalta tehdä jotain aivan muuta. Kirjoittamisprosessiin kuului vähittäin syntyvä eläytyvä suhde Koidulan per-

soonaan ja kohtaloon, joka oli niin vahva, että työn ollessa jo valmis Kallas alkoi avioliittonsa ja perhe-elämän paineissa pelätä alkavansa "toden teolla kopioida Koidulan kohtaloa." Kallaksen valinnoista eri lajien välillä kertoo se tyytymättömyyden tunne, mikä elämäkerran kirjoittamisaikaa luonnehtii huolimatta sen tärkeydestä hänelle. Elämäkerrallinen kirjoittaminen, niinkin taiteellinen kuin tässä teoksessa, ei riittänyt tyydyttämään hänen luovuuden tarvettaan:

Vielä pari päivää – ja Koidula on valmis! Mutta nyt juuri alkaa minussa yhä enemmän kiusata ajatus, että olen niin ylen paljon työtä pannut sittenkin taiteen kannalta toisen luokan teokseen, en vapaaseen mielikuvitusluomukseen. Niin paljon aikaa, niin paljon työtä! Manninen oli oikeassa sanoessaan: "ei enää elämäkertoja, vaan romaaneja."

Prosessin omakohtaisuudesta kertoo kirje Aune-sisarelle vuonna 1922. Aloitellessaan tuolloin uutta elämänvaihettaan Lontoossa Kallas viittasi pitkiin Tarton vuosiin, joita leimasi ahtaus ja eristyisyys. Tähän ahtaaseen olotilaan Kallas liitti Koidulan elämäkerran kirjoittamisen, ja yhdisti oman elämänsä tämän 1800-luvun runoilijan kohtaloon: "Niinä vuosina, jolloin kirjoitin Koidulan, tunsin kuin käden kurkulani, taistelin henkistä kuihtumista vastaan, kirjoitin kuin itsestäni. Hän sortui, minä vapauduin." Teoksen merkittävyyden kannalta on kiinnostavaa, että Kallas julkaisi sen vielä uudelleen hiukan muunneltuna vuonna 1935, jolloin hänen psykologisoiva, moderni elämäkerrallinen otteensa sai runsaasti kiitosta kriitikoilta toisin kuin kaksikymmentä vuotta aiemmin.

Samaan aikaan *Tähdennon* kirjoittamisen kanssa osui voimistuva henkilökohtaisen elämän kriisi, joka kärjistyi avioliitossa ja johti etsimään muita rakkauksia. Samoin kuin ihminen muutoinkin, luo taiteilijakin itseään jatkuvasti suhteessa toisiin ihmisiin. 1900-luvun alussa naiskirjailijana olemisen oli poikkeuksellista ja vaati radikaalejakin valintoja ja päätöksiä. On selvää, että tällöin erilaiset ihmissuhteet

ja verkostot muodostuivat tärkeiksi. Aino Kallaksella näitä verkostoja oli erilaisia, läheisin tietysti oma perhe ja suku. Ominaista Kallakselle oli miesajattelijoiden- ja taiteilijoiden ihailu ja inspiraation hakeminen heistä. Jatkuva kaipuu tunnustukseen, arvostukseen ja omien kykyjen tunnistamiseen vaati peiliä. Kallakselle olikin ominaista idealisoidun hahmon, neron ja sukulaissielun etsintä, mikä yhdistyi rakkauden kaipuuseen. Kaipuun kohteeksi tuli ensin virolainen psykiatri Juhan Luiga runsaan kymmenen vuoden ajaksi. Luiga kirjoitti Kallaksen teoksista kunnioittavasti ja arvosti tätä ilmeisen paljon; ilmeisesti myös tunteet olivat molemminpuoliset. Psykiatrina Luiga kykeni avaamaan Kallakselle 1900-luvun alun käsityksiä ihmismielestä ja hänet voikin nähdä merkittävänä vaikuttajana Kallaksen kirjallisessa kehityksessä. Suhde Luigaan asettui Kallaksen kirjoituksissa ajoittain jopa oppilas-opettaja -suhteeksi: "Minun nykyinen itseni, minun henkinen nousuni on tulos Luigan vuosia kestäneestä kasvatuksesta, nyt alan olla valmis ja irrottaudun hänestä." Samanlaista älyllistä kumppanuutta ja vapautta hän koki myös suhteessaan Jaan Tõnissoniin, *Postimies*-lehden päätoimittajaan ja Kallasten perheystävään. Läheisiä naisystäviä Kallaksella oli vähän, mutta esimerkiksi kriitikko Anna-Maria Tallgreniin tutustuminen vuonna 1919 Kööpenhaminan kirjailijakonferenssissa oli merkityksellistä, ja ystävyiden syvyydestä kertoo läpi elämän jatkunut läheinen kirjeenvaihto. 1910-luvun lopun vuosiin asti läheinen kirjeenvaihtosuhde ja ystävyys pysyivät luokkatoveriin tekstiilitaiteilija Ilona Jalavaan.

Vuonna 1916 tapahtunut lyhyt rakastuminen latvialaiseen taidemaalari Janis Rozentalsiin kirjautui päiväkirjaan kiihkeästi. 1910-luvun puolivälissä Kallas erkaantui ajoittain pitkiksi ajoiksi pois kotoa ja vietti kuukausia Helsingissä. Voimakkaimmaksi rakkauskokemukseksi muodostui suhde runoilija Eino Leinoon, jonka Kallas tapasi loppuvuodesta 1916 Helsingissä. Suhde jatkui vuoteen 1919, ja sai Kallaksen pohtimaan vakavasti miehensä jättämistä ja elämän uudelleen muotoilua. Syyt rakkauskokemusten hakemiseen liittyivät vahvasti kirjailijaidentiteetin luomiseen, mutta olivat moninaiset.

Yhtä moninaiset olivat ne syyt, jotka saivat Kallaksen jäämään miehensä rinnalle. Vähäisimpiä eivät olleet maailmanpoliittiset tapahtumat, jotka saivat aikaan Suomen ja Viron itsenäistymisen ja lopulta Oskar Kallaksen nimittämisen maansa lähettilääksi Suomeen vuonna 1918.

Elämän ulkonaiset puitteet muovautuivat oleellisesti ajan poliittisissa myllerryksissä. Rakkaustarinaansa Leinon kanssa Kallas eli keskellä maailmansodan, Venäjän vallankumouksen, Suomen ja Viron itsenäistymisen ja Suomen sisällissodan aikoja. Poliittinen oli mitä yksityisintä, sillä Oskar Kallas oli Viron poliittisen elämän ja kansallisen liikkeen keskiössä ja joutui tappouhan alle vuonna 1918. Matkustaminen oli vaikeaa, yhteydenpito välillä mahdotonta ja jatkuva epävarmuus läheisten kohtalosta painoi mieltä. Kenties tämä vaikutti myös itse rakkauselämyksen kokemukseen, jota Kallas uudelleenkirjoitti päiväkirjojensa sivuille. Koko Kallasten perheen elämä siirtyi lopulta 1919 Helsinkiin, ja oli keskityttävä uuden kodin luomiseen ja repaleisen yksityiselämän kokoamiseen. Kirjoittaminen astui jälleen voimakkaammin Kallaksen elämään, jolloin hän julkaisi peräkkäisinä vuosina merkittävät teoksensa, romaanin *Katinka Rabe* (1920) ja novellikokoelman *Vieras veri* (1921).

Katinka Rabesta muodostui se "intiimi, tosi, yksinkertainen ja rikas" kirja, jota Aino Kallas kaipasi kirjoittaakseen, kun *Tähdenlento* sai osakseen purevaa kritiikkiä. Romaani on Kallaksen matka omaan lapsuuteensa, sukunsa kartanoon ja sukulaisten kohtaloihin. Näkökulma on kymmenvuotiaan Katinka-tytön, joka samastuu isäänsä ja Rabe-sukuun ja erkaantuu äidistään. Useat tutkijat ovat viime vuosina lukeneet romaania vahvasti omaelämäkerrallisena, ja myös taiteilijaromaanina. Nimittämällä teos omaelämäkerraksi sen voidaan nähdä puhuttelevan juuri kirjoittajansakin elämässä keskeistä taiteilijuuden problematiikkaa. Samalla teos on mahdollista nähdä laajempana 1800-luvun lopun tyttären tarinana, jossa problematisoituvat kiinnostavasti esimerkiksi tyttären suhteet isään ja äitiin. *Katinka Raben* lopukohtauksen voi tulkita metaforana naistaiteilijan mahdollisuuksille

ja ennen kaikkea kirjailijan omalle taiteilijakuvalle. Kohtauksessa, jossa Katinka näkee unta yläpuolellaan kukkivasta ja kultaisia hedelmiä tuottavasta ihmeellisestä puusta, "puoliksi todellisesta, puoliksi tarumaisesta", jossa yhdistyvät uuden naisen eri puolet: Hedelmää kantava nainen eli äiti voi samanaikaisesti myös kukoistaa ja viheriöidä eli olla haluttava ja taiteilla.

Historialliset naiset astuvat esiin

Kallaksen novellikokoelma *Vieras veri* ilmestyi *Katinka Raben* perään vuonna 1921. *Vieras veri* -kokoelma on mielenkiintoinen siinä esiintyvän vierauden tai erilaisuuden teeman kautta. Sen yksi tulkinta voidaan vetää vieras-sanan kaksimerkityksisyydestä kansanperinteessä: vieras voi olla vihamielisyyden kohde ja uhka tai toisaalta: vieraanvaraisuus korostaa vieraan myönteisiä merkityksiä ja sitä, että vieras on aina otettava hyvin vastaan ja tarjottava parasta. Suomalaisessa kansanrunoudessa vieraasta on lukemattomia aiheita ja muunnelmia erityisesti lyirisissä balladeissa. Näin novellikokoelman nimen voidaan nähdä ilmentävän "vieraan" kansalaisen ristiriitaista asemaa kahden tai useamman kulttuurin välillä. Kokoelman novelleista kaksi avaa näkymän kahden oudonnimisen naisen elämään. Eroottiset novellit "Gerdruta Carponai" ja "Legenda nuoresta Odelesta ja pitaalisesta" on etäännytetty historiaan. Historiallisten aiheiden kautta ja etäännyttämisen avulla kirjailijan oli luvallisempaa tarkastella arkoja aiheita oman aikansa yhteiskunnassa. Tulevan *Surmaava Eros* -trilogian kaikki osat käsittelevät kristillisen moraalijärjestyksen oikeutusta ja valtaa naisten elämässä. Samalla historialliset ja oudonnimiset naishahmot saavat kokea olevansa vieraita myös siinä yhteisössä, jossa elävät.

Mihinkään kuulumattomuuden tai outouden tunne tulee esille yhtälailla voimakkaana *Surmaava Eros* -trilogian naishahmoissa: *Barbara von Tisenhusen* (1923), *Reigin papin* (1926) Catharina Wycken ja *Sudenmorsiamen* (1928) Aalo voidaan kaikki tulkita Kallaksen kuviksi

itsestään ja omapäisest naistaiteilijasta. Trilogian osat on nagu naise kehityskertomus nooresta Barbara-neitsykäisestä ja ehdottomasta ensirakkaudesta keski-ikäiseen vaimoon Catharinaan ja luvattomaan rakkauteen ja viimeiseksi Aaloon: outoon äitiin, joka seuraa muista piittaamatta omaa vahvaa näkyään ja saa kokea hurmiollisen suhteen, ei pelkästään toiseen ihmiseen, vaan myös itseensä ja ympärillään olevaan luontoon. Kukaan näistä Kallaksen luomista naisista ei ole "kotonaan" siellä, minne kohtalo heidät on heittänyt. He näyttäytyvät yhteisölleen outoina ja vieraina, kuin muukalaisina. Kuten *Reigin papin* nuori ja komea apupappi rakastuneena lausuu papinvaimolle: "Harhaan joutunut pääty sinä tosin täällä Reigissä olet, Catharina Wycken parka, – vieraitten talojen keskelle, oudolle kadullen, tunte-mattomaan kaupunkihin. Kaukana ovat ne huoneet, jotka kaltaisesi ovat!" Reigin ahtaus ja tukahduttavuus, jota Catharina lopulta pake-nee rakastettunsa kanssa, vertautuu Kallaksen Tarttoon 1900-luvun ensi kymmenenä. Kaltaisesa löytäessään Catharinan on lähdeittävä ja hylättävä entinen elämänsä kuolemanrangaistuksenkin uhalla.

Näihin 1500- ja 1600 -luvuilla eläneisiin naisiin kirjoittautuu 1920-luvun modernin naisen elämän ja taiteilijuuden yhteen sovit-tamattomuuksia, seksuaalisen halun pidättyneitä ja verhottuja ku-vauksia. Kallaksen oman elämän tapahtumat kuvittavat modernin sivistyneistönaisen ristiriitaista elämää yleensä. *Barbara von Tisen-huseniin*, trilogian ensimmäiseen osaan, sisältyy katkelma, joka on suoraan Kallaksen kirjeestä Ilona Jalavalle. Siinä kirjailija oli pohtinut omaa rakkauselämäänsä 1910-luvun lopussa 40-vuotiaana ja kuvail-lut ystävälleen muuttuneensa puhtaasta ja kirkkaasta vuorikristallista hehkuvan punaiseksi rubiiniksi. Samoin kielikuvin luonnehtii neljä vuotta myöhemmin Barbaraa hänen tarkkasilmäinen rippi-isänsä, joka havaitsee nuoren neidon seksuaalisen heräämisen.

Sudenmorsiamen Aalo puolestaan elää kaksoiselämää: päivällä äidin ja hyveellisen vaimon, öisin ihmissutena hurjaa ja riehakasta suden elämää. Vaikka Aalonkin uuden elämän kohdalla on kysymys seksuaa-lisen halun löytymisestä ja toteuttamisesta, on tämän hahmon mysti-

syys ja taianomaisuus kiehtovassa arvoituksellisuudessaan avoin aina uusille tulkinnoille. Aalo löytää korvesta, susilaumasta, kaltaisesa ja kykenee sutena sellaisiin tekoihin, jotka ihmisenä häneltä jäisivät saavuttamatta. Aalon tarina on samanaikaisesti monta: se on kertomus äidin ja vaimon velvollisuuksia pakenevasta naisesta, omanlaisensa ilmaisun löytävästä taiteilijasta, yhteisönsä hylkimästä näkijästä ja muodonmuutoksiin kykenevästä ihmisestä, joka ei koskaan ole yksi ja sama.

Kallaksen historialliset naiset eivät kuitenkaan palaudu pelkiksi omakuviksi. Ne kertovat vahvasta kirjallisuuden traditiosta, johon kirjailija oli kiinnittynyt Viron vuosinaan. Siinä traditiossa vaikuttivat eurooppalaiset tuulet ja venäläisen symbolismin taidekäsitteet. Kun Kallaksen tuotantoa lukee rinnan sellaisten kansainvälisesti tun-nettujen kirjailijoiden kuin Anna Ahmatovan, Marina Tsvetajevan tai Edith Södergranin tuotannon kanssa, karisee outouskin. Näiden naiskirjailijoiden teoksissa historiallisia aiheita ja antiikin myyttejä kirjoitettiin uudelleen samalla periaatteella kuin Kallaksen tuotan-nessa. Usein se tarkoitti äänen antamista myyttiselle naishahmolle, jolla sitä ei länsimaisessa kirjallisuuden perinteessä ollut vielä ollut tai nostamalla esiin sellaisia historiallisia naisia, jotka olivat unoh-tuneet. Kallaksen tapa kirjoittaa uudelleen myyttejä ja historiallisia tapahtumia oli osa modernia naiskirjailijuutta. Erilaisten aineistojen taitava yhdisteleminen ja muokkaaminen sekä kansanperinteen ja satujen innovatiivinen hyödyntäminen muodostuivat perinteeksi, joka sittemmin on jatkunut vahvana suomalaisessa naiskirjallisuudessa. Marja-Liisa Vartio, Anu Kaipainen, Märta Tikkanen, Johanna Venho, Riina Katajavuori, Johanna Sinisalo ja monet muut ovat omalta osal-taan jatkaneet Aino Kallaksen viitoittamaa tietä.

Maailmankansalainen Kassarin saarella: taiteilijuuden täyttymys

Kallasten asettuminen Lontooseen vuonna 1922 osoittautui kirjailijalle onnenpotkuksi. Diplomaatin rouvana hän saattoi edustusvelvollisuuksien rinnalla keskittyä oman uran vahvistamiseen. Kirjailijana hän koki tulleen käännepaikkaan: varjossa olo sai riittää, nyt oli "raketin vuoro". Erityisesti Lontoon alkuvuosina hän nautti pääsystä suurkaupunkiin ja tapahtumien keskipisteeseen. Kirjoittamisen kannalta oli toisaalta hyvin merkittävää, että hän löysi itselleen oman tilan ja rauhan Hiidenmaalta, Kallasten ostamasta kesäpaikasta Kassarista. Sen helteisissä tunnelmissa syntyi 1920-luvun balladiromaaniromaania *Surmaava Eros*, joka tänä päivänä määrittää Kallaksen tuotannon parhaimmistoksi. Lontoon tarjoama kansainvälisyys sekä Kassarin kesien rauha muodostuivat eittämättä hedelmälliseksi vastapariksi Kallaksen luomistyössä, kuten Kai Laitinenkin on todennut.

Alusta lähtien Kallaksen monista rooleista Lontoossa ensisijaisin oli kirjailijan ura: "Oikeastaan kaikki seuraelämäallinen menestys on minulle merkinnyt vain valmistumista kirjalliseen menestykseen, olen ottanut sen rasiat ja voitot kokonaan tältä kannalta". Aivan eri tavoin kuin nuorena kirjailijana hän käänsi kunnianhimonensa nyt myös itsensä ulkopuolelle. Tunnustusta hän oli kaivannut aina, mutta nyt hän asetti itselleen selkeän päämäärän: "tulla kirjailijana tunnetuksi, valloittaa Lontoo". Merkittävää on, että Kallas kaipasi edelleen tunnustusta kotimaastaan ja päätti "mennä Englannin kautta – myös Suomeen". Hän saattoikin todeta sisarelleen Aunelle muuttuneensa "henkisesti kokoonpanoltaan sellaiseksi, että voi tulla toimeen kaikkialla eikä enää kärsi paikan muutosta." Meret tulivat merkitsemään Kallakselle ennen kaikkea kansainvälisyyden väljyyttä, kun hän matkusti Pohjanlahden kautta Atlantin rannoille, Britanniaan ja myöhemmin yli koko valtameren Yhdysvaltoihin saakka, minne hän ulotti Virosta ja sen kulttuurista kertovat laajat esitelmäkiertueensa.

Taiteilija koki saavuttaneensa kauan haaveilemansa olotilan, jolloin hän saattoi runollisesti todeta:

Johonkin tämäläiseen muotoon oli minun elämäni luonnonlain pakosta kerran kiteydyttävä, sen tunsin jo ammuin, kulkiessani siellä Liivinmaan suojattomilla lakeuksilla lumessa kahlaten.

Lontoon vuosien päiväkirjamerkintöjä leimaa täyttymyksen tunne, kun Aino Kallas reflektoi itseään nyt maailmannaisena, joka nautti Lontoon antamasta tilasta ja laajuudesta. Lontoo antoi hänelle identiteetin itsenäisenä naisena, joka ei enää halunnutkaan kuulua "lammikkoon", vaan olla osa "valtamerta":

Mihin minä kuulun? Yhä vähemmän ja vähemmän mihinkään. "You are a worldcitizen" – sanoi joku minulle äsken. Se on totta, yhä enemmän muutun siksi, kasvan pois kielten ja kansallisuuksien rajoista.

Lontoo siis muodostui paikaksi, jossa Kallaksen oli mahdollista käyttää kykyjään, luoda itselleen asema kirjailijana. Hän etsi aktiivisesti teoksilleen kääntäjää ja brittiläistä kustantajaa, ja onnistuikin lopulta hankkeissaan – 1920-luvun lopulla hänen novellejaan ja pienoisromanejaan julkaistiin Englannin ja Yhdysvaltojen ohella useissa Euroopan maissa. Samoin laajat esitelmäkiertueet, joissa hän esitteli Viroa sekä omaa kirjallista tuotantoaan ja niistä johtunut matkustaminen maasta ja kaupungista toiseen juurruttivat Kallaksen maailmankansalaisuuteen.

Ensimmäistä kertaa Kallas oli kokenut todellista menestyksen tunnetta lähtiessään vuonna 1915 pitämään esitelmäkiertueita Lydia Koidulasta Suomessa ja saadessaan haltioituneen vastaanoton. Se oli ikään kuin esisoihtoa 1920-luvun menestyksen vuosista, jolloin tunnustusta ja rahallisia palkintoja sekä kiittäviä arvosteluja alkoi sataa niin Suomesta, Virosta kuin ulkomailtakin. Menestys tuntui "ihanalta",

mutta sai kirjailijan nöyräksi. Kirjailijuus oli tässä vaiheessa jo muuta kuin kuuluisuuden ja menestyksen janoamista, siitä oli muodostunut itsessään tarkoitus ja elämäntehtävä. Kirjailijaidentiteetti oli vahvistunut ja toimi ilman ulkonaista tunnustustakin:

Menestys on ihana asia – ja kuitenkin sisäisesti olen jo sen ylä- tai ulkopuolella. Minun sisäinen kasvuni ei ole enää missään yhteydessä ulkoapäin tulevan tunnustuksen kanssa. Se lämmittää minua, mutta en ole enää riippuvainen siitä. Oli aikoja, jolloin sitä janosin ja isosin. Silloin en sitä saanut. Nyt kuin se on tullut, olen siitä kiitollinen, mutta olen jo ”omillaneläjä”, menen omaa rataani, piirrän omaa kaartani, minne se johtaneekaan. (26.12.1928)

Kirjailijan saavutus – seitsemän vuoden kuluessa kaikki pääteokset julkaistuksi Englannissa – oli ainutlaatuinen, niin suomalaisena kirjailijana kuin naiskirjailijanakin. Toisen maailmansodan jälkeiseen aikaan asti Aino Kallaksella oli suomalaisista kirjailijoista eniten englanninkielelle käännettyjä teoksia. Myyntimenestyksiä hänen teoksistaan ei tullut, mutta kriitikoilta ne kirvoittivat ylistäviä kommentteja eksoottisuudessaan ja omaleimaisuudessaan. Lehdissä kirjoitettiin kuinka ”rouva Kallaksesta on tullut Lontoossa kirjallinen muoti”.

Äitiys – ratkaisematon ristiriita

1920-luvun menestykseen vaikutti myös kirjoittamisen rauha, mikä mahdollistui, kun Kallasten lapset olivat jo aikuisuuden kynnyksellä, nuorimmainen Hillarkin jo toisella kymmenellä. Äitiys on kuitenkin teema, joka on vahvasti läsnä niin Kallaksen henkilökohtaisissa merkinnöissä kuin fiktiivisessä tuotannossakin. Se kietoutui ratkaisemattomasti oman kirjailijuuden ytimeen. Kallakselle ominaiseen taiteen ja äitiyden vastakkaisuuteen liittyi syyllisyys siitä, ettei luomisen halu mahdollistanut parasta mahdollista äitiyttä. Koko 1900-luvun alun

elämän täyttivät raskaudet, synnyttämiset ja pienten lasten äitinä oleminen. Vaikka taiteilijuuden kokemus kulki rinnan äitiyden kanssa, selveni myös yhä voimakkaammin ajatus siitä, että pelkkä äitiys ei riitä: ”Minä olen taiteilija [– –] En voisi antaa itseäni kokonaan lapsille.”

Lembitin kuolemassa ilmennyt syyllisyys kirjailijuuden kutsumuksesta seurasi Kallasta läpi elämän. Vielä 1920-luvun lopulla, lasten ollessa jo aikuisia, hän pohti äitiyden ja taiteilijuuden ristiriitaa. Hän koki omien lastensa tuolloiset vaikeudet – sairaudet, avio-ongelmat ja rahahuolet – ja heidän elämänsä ajautumisen sivuraiteille, omaksi syykseen: ”Kykyni hinta on lasteni häviö. Minulla ei olisi saanut olla lapsia.” Kirjailija katsoi, että lapset olivat jääneet jotain paitsi lapsuudessaan äidin työn vuoksi, ja siitä syystä kohtasivat monia onnettomuuksia elämässään. Kallas joutui saattamaan viidestä lapsestaan neljä hautaan ennen omaa kuolemaansa, vain kuopus Hillar eli vielä äitinsä kuollessa.

Kirjoittaessaan päiväkirjassaan äitiydestään hän rikkoi myyttisen äidin hahmoa. Kirjoittavana, älyllisenä naisena kirjailija oli äitiyden ideologiaan ja perhekulttiin sidottua äitiyttä uhkaava hahmo. Kallaksella ei 1900-luvun taitteen naisena ollut juuri mahdollisuuksia kieltäytyä äitiydestä. Kirjailija kuitenkin rikkoi rajoja olemalla paitsi ”kiihkeä, intohimoinen” ja lapsistaan nauttiva äiti, myös älyllinen nainen, joka väsyi ja kyllästyi kotona olemiseen (joskus myös lapsiinsa) ja lähti pois. Lapset ja heihin kohdistuva voimakas rakkaus ja ilo aiheuttivat hänelle elämän voimakkaimman dualismin kiinnittäessään hänet sellaiseen ”vanhanaikaiseen” naiseuteen, josta hän muutoin pyrki poispäin.

Novellissa ”Imant ja hänen äitinsä” (1930) Kallas kirjoitti uudelleen virolaisen historian tunnetun tapahtuman äidin ja pojan väliseksi rakkaudraamaksi. Tällainen rakkaus on tuttua jo Kalevalan aihelmista, joista ainakin Lemminkäisen kaikkivoipaisen äidin voi nähdä Imantin äidin, Maren, esiäitinä. Siinä missä Lemminkäisen äiti on valmis juoksemaan maat ja meret haravoidakseen kuolleen poikansa ruumiin jäsenet Tuonelan joelta ja liittämään ne jälleen yhteen, on Marekin valmis vaikka rikokseen suojellakseen omaa poikaansa kuo-

lemalta. Väkevä ja lähes eläimelliseks muodostuva äidinrakkaus on ominaista Kallaksen tuotannon 1930-luvun hahmoille. Tätä ennen äitiys oli saanut merkittävän, mutta ristiriitaisen sijansa niin Maie Meritsin kuin Aalonkin hahmossa. Nyt äitiys on ehdotonta, antautuvaa ja hurjaa: se ylittää kaiken muun elämässä, on valmis jopa väkivaltaan ja rikokseen, ja nousee arvokkaimmaksi asiaksi naisen elämässä.

Tähän merkittävään muutokseen vaikutti sekä kirjailijan oma elämä että ne yhteiskunnalliset muutokset, jotka häntä ympäröivät. Ristiriitoja ajan jakamisesta tai taiteilijakutsumuksen ja äitiyden yhteensovittamisesta ei enää ollut, kun lapset olivat jo aikuisia. Toisaalta kuopus, Hillar, oli vasta aikuisuuden kynnyksellä ja siksi erityisen herkässä vaiheessa. Äidin suhtautuminen nuorimpaansa ja viimeiseen kodista lähtijään muodostuu väistämättä erilaiseksi kuin vanhempien lasten kohdalla. Siihen liittyvää haikeutta ja menetyksen tunnetta kokevat todennäköisesti suurin osa vanhemmista. Koska ristiriitoja ei enää ollut, ei niitä myöskään tarvinnut kuvata. Sen sijaan äitiydestä ja lapsesta luopumisesta tuli keskeisin ja kipein aihe elämään.

1930-luvun taitetta sävytti puolisoiden sairastelu sekä Oskar Kallaksen diplomaatin asemaan heijastuneet Viron sisäpoliittiset myrskyt. Ne saivat pariskunnan lähtemään pitkälle matkalle Marokkoon. Lopulta vuonna 1934 Kallakset joutuivat siirtymään Lontoosta pois ja Oskar Kallas jäi eläkkeelle. Kallakset asettuivat Tallinnaan, mutta Aino Kallaksen oli vaikea sopeutua uudestaan pieneen elämään ja Viron muuttuneeseen kulttuuri-ilmapiiiriin – Viro ei enää ollut vuosisadan alun kansallisen herätyksen ja kulttuurisen uudistumisen maa ja Kallakset olivat etääntyneet sen kehityksestä 1920-luvun aikana. Aino Kallas matkusti usein Suomeen, ja teki pari pidempää matkaa Lontooseen 1930-luvun aikana. Kirjailijana hän siirtyi toiselle alueelle ryhtyessään näytelmäkirjailijaksi. Kallas näki tämän käänteén, proosakirjailijasta draaman kirjoittajaksi vahvasti suhteessa omaan elämäänsä. Kirjeessään nuoremmalle sisarelleen Aune Krohnille hän selitti tarvettaan kirjoittaa näytelmiä ja nähdä teoksensa näyttämöllä, vaikka tuo näkeminen olikin usein paljon tuskallisempaa kuin ”kirjoit-

taa kirja ja jättää se latojan turvallisiin käsiin”: ”Elämän omat ristiriidat ja tuskat kärjistyivät aikojen kuluessa niin voimakkaiksi, että särkivät eepilliset rajat ja vaativat toisia ilmaisukeinoja.”

Paluu ”kotiin” – maailmalta Hietaniemen multa

1940-luvun taitteessa maailmansodan syttyessä ja Viron joutuessa miehitettyksi Aino Kallas oli jo yli kuusikymmenvuotias. Sota tuli Kallasten, kuten niin monien muiden ihmisten elämässä merkitsemään suuria menetyksiä. Muutaman vuoden kuluessa he menettivät kotinsa ja toisen kotimaansa joutuessaan pakenemaan sodan jaloista ja Neuvostoliiton miehityksestä. Aino Kallas joutui eristyksiin toisenlaiseen vankilaan, maanpakoon Ruotsiin, jonne osa virolaisesta älymystöstä oli onnistunut pakenemaan: ”Olemme häkissä, ristikon takana, vain ajatus on vapaa,...” (Vaeltava vieraskirja 1950, 67.) Suurin osa virolaisesta älymystöstä kuljetettiin Siperian vankileireille kuolemaan. Kallaksen oma poika Sulev vältti tämän kohtalon ampumalla itsensä ennen kyyditystä talvella 1941. Samana vuonna tapahtunut Laine-tytären kuolema oli mielettömyydessään vielä raskaamman surutyön sija äidille. Hän sai surmansa saman vuoden elokuussa venäläisen sotilaan harhaluodista ollessaan lastensa kanssa poimimassa viinimarjoja. Vuonna 1944 Aino ja Oskar Kallas asettuivat asumaan Virve-tyttärensä ja tämän lasten Aalon ja Viljarin kanssa Tukholmaan. Muutamaa vuotta myöhemmin Aino Kallas menetti myös pitkään sairastelleen puolisonsa. Elämä asettui pieniin oloihin Tukholmaan Virven perheen kanssa.

Raskaiden vuosien tuntemukset kirjautuivat vanhuuden ajan päiväkirjaksi muotoutuneeseen *Vaeltavaan vieraskirjaan*, josta muotoutui koskettava dokumentti vanhenemisesta, luomisen voimasta ja yksinäisyydestä. Kirjallinen työ jatkui runojen, muistelmien ja virolaisaiheisten novellien parissa, joita ilmestyi kolmen kokoelman verran. Muistelmia kanssavaeltajista ja ohikulkijoista sekä Englannin vuosista

ilmestyi neljänä niteenä, ja runokokoelmia kolme. Työstä tuli vanhuuden vuosina yhä enemmän välttämättömyys ja pakko, joka auttoi myös lievittämään suruja. Kesäisin Kallas vetäytyi yhä luonnon keskelle, ei enää suljetulle Kassarin saarelle, vaan ruotsalaisiin täyshoitoloihin kuten Stora Sköndahliin. Siirtyminen toiseen paikkaan antoi mahdollisuuden keskittymiseen: "Kirkas ilta Stora Sköndahlissa – Asun tällä kertaa yläkerrassa, valkokuohisia koivuja, hopeanharmaita laineita... Pannut paikoilleen vähäiset kapistukseni ja samalla pakottanut levotomat, ajalehtivat ajatukseni väkisinkin tyyntymään." (18.6.1951.)

Ruotsin vuosinaan Aino Kallas olisi halunnut muuttaa takaisin Suomeen, jossa kaikki hänen sukulaisensa olivat, erityisesti Oskar Kallaksen kuoleman jälkeen 1946. Paluumuuttoa yritettiin saada useita kertoja järjestetyksi, mutta Suomen ulkoministeriö ei voinut ottaa vastaan Viron kansalaisia noteeraamatta luovutussopimusta Neuvostoliittoon. Kallas anoi takaisin Suomen kansalaisuuttaan, mutta se myönnettiin hänelle vasta 1953 monimutkaisten prosessien jälkeen. Sitä ennen Kallas kirjoitti tuntemuksistaan, jotka koskevat ketä tahansa tämänkin päivän pakolaista:

En koskaan tule kotiutumaan Tukholmaan, en tyytymään toisen luokan kansalaisuuteen, en pakolaisuuden pakostakin synnyttämään alemmuuden tuntoon, en vapaaehtoisesti sulautumaan minulle elimellisesti vieraaseen elementtiin. (*Vaeltava vieraskirja* 1953, 234.)

Alemmuuden tunto ja toisen luokan kansalaisuus olivat pakolaisten arkipäivää samoin kuin jatkuva pelko; virolaisia kohtalotovereita katosi Stalinin puhdistuksissa vielä 1950-luvulla. Kallaksen perheessä pelko konkretisoitui Virve-tyttären aviomieheen Viktor Pässiin, jonka kohtalosta ei ollut tietoa. Huhuja tämän Siperiasta paluusta kantautui Tukholmaan, mutta Virve ei koskaan ehtinyt nähdä puolisoaan, sillä hän kuoli syöpään vuonna 1953.

Koti-ikävä kiteytyi Kallaksen pakolaismuistelmissa tiettyyn paik-

kaan, johon hän "kuvitteli" itsensä pahimmilla hetkillä. Vuonna 1952 Kallas kirjoitti kaipuustaan:

Parantumaton kaipuu Suomeen... juurilleni... Minäkin, juurilta irroitettu ja vereni kokoonpanolta kansainvälinen yksilö, kohtalon toiselta rannalta toiselle heittelemä -- minäkin haluaisin hautani sijaksi tuon Taivallahden rantapengerin -- enkä mitään muuta. (*Vaeltava vieraskirja* 1952, 152.)

Poliittisen tilanteen herkkyyden takia pidemmät vierailut Suomessa olivat ajoittain 1940-luvun lopulla hankalia, sillä Kallas oli edelleen Viron kansalainen. Side toiseen kotimaahan säilyi yhteydessä toisiin virolaisiin pakolaisiin Ruotsissa sekä omassa kirjallisessa työssä, joka edelleen ammensi aiheensa virolaisesta kulttuurista.

Kallaksen kirjailijuutta leimaa 1940-luvulta lähtien entistä voimakkaampi omakohtaisuus. Muistelmien lisäksi omakohtaisuus on läsnä 1940-luvun runotuotannossa. Kokoelmissa *Kuoleman joutsen* (1942), *Kuun silta* (1943) ja *Polttoroviolla* (1945) toistuvat teemat lasten kuolemasta, omasta vanhenemisesta, maanpakolaisuudesta ja sodan mielettömyydestä. *Kuoleman joutsenen* ilmestyessä Kallas totesi sisarelleen Aune Krohnille, kuinka tämä sieltä löytäisi "kai sen, minkä muutenkin tiedät: että olen elänyt 'Kuoleman varjojen maassa', kohta kaksi vuotta". Runoista osa oli syntynyt jo 1930-luvulla, mutta kuten Kallas kirjeissään sisarelleen ja myöhemmin myös haastatteluissa Elsa Enäjärvi-Haaviolle totesi, runoja syntyi kymmenittäin 1940-luvun alun vuosina. Sisarelleen hän tunnustikin: "On niin kuin en jaksaisi kestää jokapäiväisen elämän menoa ilman 'laulun lohdutusta'".

1950-luvun alussa hän koki olevansa yksin ja väsynyt, ja ihan yhtä lailla jonkun ulkopuolisen arvion tarpeessa kuin aloittelevana kirjailijana. Toisaalta ajoittain kohdattu ymmärtämättömyys ja tuen kaipuu herättivät myös uhmakkaita päiväkirjamerkintöjä, jotka kertovat jatkuvasta reflektoinnista oman kirjailijaidentiteetin suhteen:

Eihän voi olla, että olisin kadottanut sisimmän, syvimmän, vuo-
renvarman tiedon taiteilijakutsumuksesta? Jokin minussa, sisim-
päni, on vapaa kahleissaankin, on riippumaton tunnustuksesta
ja kiitoksesta, on panssaroitu välinpitämättömyyttä, niin pahan-
suopuuttakin vastaan, on omavarainen sanalla sanoen. Kerran,
kun olen poissa, on minulla oleva monta ystävää ja ymmärtäjää.
(30.10.1951)

Muistelmien kirjoittaminen ja 1950-luvulla kustantajan ehdotuksesta
alkanut päiväkirjojen julkaiseminen kiinnittivät hänet elämänsä kes-
keisiin kiintopisteisiin: Suomeen ja Viroon. Myös kuolemaan asti
jatkunut, mutta keskeneräiseksi jäänyt työ puolison Oskar Kallaksen
elämäntarinan parissa piti henkisen yhteyden Viroon yllä. *Elämäntoveri*
ilmestyi postuumisti Kallakselle läheisen sisarentyttären Annikki
Setälän toimittamana. Elämänsä viimeiset kaksi vuotta Aino Kallas
sai asua Helsingissä, meren äärellä Merikatu 1:ssä – toisella puolen
Suomenlahtea olivat toisen kotimaan, nyt saavuttamattomaksi käy-
neen Viron rannat.

Lähteet

KIRJEET JA PÄIVÄKIRJAT

Suomalaisen Kirjallisuuden seuran
kirjallisuusakisto
Aino Kallaksen kirjeet Aune Krohnille
Aino Kallaksen kirjeet Kaarle Kroh-
nille

Kallas, Aino:

Päiväkirja vuosilta 1897–1906. Otava,
Helsinki 1953.
Päiväkirja vuosilta 1907–1915. Otava,
Helsinki 1953.
Päiväkirja vuosilta 1916–1921. Otava,
Helsinki 1954.
Päiväkirja vuosilta 1922–1926. Otava,
Helsinki 1955.
Päiväkirja vuosilta 1927–1931. Otava,
Helsinki 1956.
Vaeltava vieraskirja vuosilta 1946–1956.
Otava, Helsinki 1957.

Kolme naista, kolme kohtaloa. Aino
Kallaksen kirjeenvaihtoa Ilona
Jalavan ja Helmi Krohnin kanssa
vuosina 1888–1913. Toim. Riitta
Kallas. Suomalaisen kirjallisuus-
den seura, Helsinki 1988.

Kolme naista, kolme kohtaloa. Aino
Kallaksen kirjeenvaihtoa Ilona
Jalavan ja Helmi Krohnin kanssa
vuosina 1914–1955. Toim. Riitta
Kallas. Suomalaisen kirjallisuus-
den seura, Helsinki 1989.

KIRJALLISUUS

Eskola, Katarina: *Autius lehtipuissa.*
Elsa Enäjärvi-Haavion ja Martti
Haavion päiväkirjat ja kirjeet
1942–1951. Toim. Katarina Eskola.
WSOY, Helsinki 2003 .

Hapuli, Ritva: *Ulkomailla. Maailman-*
sotien välinen maailma suomalais-
naisten silmin. SKS, Helsinki 2003.

Kallas, Aino:

Lauluja ja balladeja. WSOY, Porvoo
1897.

Kuloo ja kevättä. WSOY, Porvoo 1899.

Lähtevien laivojen kaupunki. Otava,
Helsinki 1913.

Tähdennlento. Virolaisen runoilijattaren
Koidulan elämä. Otava, Helsinki
1915. (Laajennettu painos 1935).

Katinka Rabe. Lapsuuskuvaus. Otava,
Helsinki 1938 (1920).

Vieras veri. Rakkausnovelleja. Otava,
Helsinki 1921.

Mare ja hänen poikansa. Otava,
Helsinki 1935.

Barbara von Tisenhusen.

Liivinmaalainen tarina. Surmaava
Eros. Valitut teokset. Alkuper. 1923.
Otava, Helsinki 1938.

Reigin pappi. Hiidenmaalainen tarina.
Surmaava Eros. Valitut teokset.
Alkuper. 1926. Otava, Helsinki
1938.

Sudenmorsian. Surmaava Eros. Valitut
teokset. Alkuper. 1928. Otava,
Helsinki 1938.

Kuoleman joutsen. Otava, Helsinki
1942.

Kurvet-Käosaar, Leena: *Embodied*
subjectivity in the diaries of Virgi-
nia Woolf. Aino Kallas and Anais
Nin. Tartu University Press, Tartu
2006.

- Laitinen, Kai: *Aino Kallaksen maailmaa. Kuusi tutkielmaa Aino Kallaksen vaiheilta*. Otava, Helsinki 1978.
- Laitinen, Kai: *Aino Kallas 1897–1921. Tutkimus hänen tuotantonsa päälinjoista ja taustasta*. Otava, Helsinki 1995 (1973).
- Laitinen, Kai: *Aino Kallas 1921–1956. Tutkimus hänen tuotantonsa päälinjoista ja taustoista*. Otava, Helsinki 1995.
- Lappalainen, Päivi: "Tuoksuvat kukat ja kultaiset hedelmät. Aino Kallaksen *Katinka Rabe* identiteetin rakentumisen kuvauksena". Teoksessa *Identiteettiongelmia suomalaisessa kirjallisuudessa*. Toim. Kaisa Kurikka. Taiteiden tutkimuksen laitos, Turun yliopisto, sarja A, n:o 33, Turku 1995.
- Lassila, Pertti: *Ihanteiden isänmaa. Julius Krohnin romanttinen fennomania ja kirjallisuus*. Yliopistopaino, Helsinki 2003.
- Leskelä-Kärki, Maarit: *Kirjoittaen maailmassa. Krohnin sisaret ja kirjallinen elämä*. SKS, Helsinki 2006.
- Med livet som insats. Biografin som humanistisk genre*. Red. Henrik Rosengren & Johan Östling. Sekel bokförlag, Lund 2007.
- Melkas, Kukku: *Historia, halu ja tiedon käärme Aino Kallaksen proosatuotannossa*. SKS, Helsinki 2006.
- Olesk, Sirje: "Aino Kallas ja Viro". *Sukuviesti* 3/1999.
- Olesk, Sirje: "The marriage of Aino and Oskar Kallas. A Finnish bridge in reality". *Elm/Estonian literary magazine*, 2001.
- Rojola, Lea: "Omaa ääntä etsimässä." Esipuhe teokseen Kallas, Aino: *Lähtevien laivojen kaupunki* (alkuper. Otava, Helsinki 1913). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1995.
- Setälä, Salme: *Levoton veri. Kertoelma isäni E. N. Setälän ja äitini Helmi Krohnin nuoruudesta, esivanhemmista ja lapsuuteni kodista*. WSOY, Helsinki 1966.
- Timonen, Senni: *Minä, tila, tunne: näkökulmia kalevalamittaiseen kansanlyriikkaan*. SKS, Helsinki 2004.

II

Kirjailijakuvia